

RAFAEL PATXOT RETROBAT

per Josep Massot i
Muntaner

El nom de Rafael Patxot, un gran mecenes de la cultura catalana, ha estat sempre envoltat d'un halo de misteri. Era conegut a través de les seves interessantíssimes memòries *Guaitant enrera*, un llibre aparegut a Ginebra el 1952 en una edició privada, amb una indicació expressa que no se'n podia fer cap utilització pública abans d'una data determinada, i era conegut sobretot a través del que explicaven d'ell les persones que l'havien tractat a Suïssa, on s'hagué d'exiliar durant la guerra civil. La imatge que ens n'arribava era la d'un home rampellut, que hauria volgut que tots els catalans anessin a l'estranger mentre durés la dictadura de Franco i que no desitjava la continuïtat de cap de les empreses culturals que havia afavorit tan tossudament fins al 1936. Aquesta impressió estranya era completada per les referències documentals a què havíem pogut tenir accés, com el lamentable plet amb l'Orfeó Català per evitar la continuació de la magna Obra del Cançonero Popular de Catalunya —afer en el qual, val a dir-ho, una bona part de la culpa era de la manca de diplomàcia dels responsables de l'Orfeó—, o les dificultats gairebé insuperables posades per a la consulta dels materials d'aquesta Obra del Cançonero. El 23 de novembre de 1949, per exemple, Patxot mateix escrivia a Joan Amades, des de Friburg, negant-se a la seva petició d'utilitzar els materials que havia recollit amb vista al Cançonero: «Quant a revisar els materials que els lladres d'uniforme no varen robar o fer malbé —li deia—, me dol no poder accedir-hi perquè, per ara i crec que per molt temps, són morts i enterrats.» I afegia: «Aquesta negativa no és pas culpa vostra, ni meua, ni d'altri, però sí és filla del lladrocini dintre del qual viviu; és decisió dictada per la pròpia experiència i rigidament aplicada a tothom. Déu sap fins a quan.»¹

L'entorn familiar de Rafael Patxot no havia contribuït gaire fins ara a dissipar les foscors i les ambigüitats que el voltaven. La primera vegada, ara fa molts anys, que em vaig interessar pre-

cisament per l'Obra del Cançonero vaig rebre una resposta molt correcta i molt esperançadora, però alhora acompanyada de la petició que fes els possibles perquè ningú no parlés a la premsa catalana del tema, per tal d'evitar el perill que aquests papers es perdessin per a Catalunya. En aquells moments jo sabia, per altres conductes, que hi havia gestions des d'una universitat nord-americana per aconseguir-los, portades per un professor de Madrid que deia sense embuts que ja els havia aconseguits... Més endavant, quan els materials de l'«Estudi de la Masia Catalana», una altra de les realitzacions importants del mecenatge de Patxot, foren cedits al Centre Excursionista de Catalunya, no se'n féu cap esment públic i, fet i fet, continuaren tancats i barrats per a la consulta dels estudiosos, i quan el monestir de Montserrat tingué la joia de recuperar els de l'Obra del Cançonero, semblava que no hi havia cap interès a enaltir públicament la figura de Rafael Patxot, per un comprensible sentit de discreció i potser amb la intenció d'evitar possibles polèmiques i comentaris desenfocats.

Per això he tingut l'agradable sorpresa de veure que Joaquim Maluquer i Sostres ha pogut redactar una suggeridora semblança titulada *Rafael Patxot i Jubert, mecenes i científic*, apareguda recentment a la col·lecció «Vides i memòries» de l'Editorial Pòrtic (Barcelona, 1994), amb el suport decidit de la néta gran del biografiat, Núria C. Patxot Delétra, que «ha escorcollat els papers de l'avi i ha apel·lat a la seva memòria, per tal de proporcionar multitud de dades que enriqueixen i completen el present text», i amb la col·laboració del nét Rafel Carreras Patxot, que ha triat el «corpus fotogràfic que il·lustra i enriqueix singularment el text». D'aquesta semblança, massa breu i massa esquemàtica per al meu gust, però molt ben documentada i que diu totes les coses essencials que ens convenia saber, en surt una imatge renovellada de Rafael Patxot i Jubert, un home de cor, amb una gran delicadesa d'esperit, amagada a vegades per una duresa

aparent o per un distanciament que el feia semblar sorrut i poc amable. La seva mateixa néta Núria, en unes sentides paraules inicials, en remarca amb raó «la sensibilitat i la tendresa», amagades «per l'home de caràcter i d'acció», i posa en relleu que «aquesta delicadesa del sentiment l'ocultava sovint un somris tot just esbossat o l'expressaven només uns ulls que les llàgrimes velaven silenciosament». Afegeix, encara, que «pocs van conèixer el seu humor alegre —de vegades faceciós—, la seva rialla comunicativa, i qui hauria pogut imaginar-lo divertint-nos amb històries contades «a l'anglesa» i divertint-se ell mateix?».

Joaquim Maluquer, que va tenir ocasió de tractar Patxot en el seu exili ginebrí, en ressegueix en primer lloc les arrels: l'avi Patxot de Sant Feliu de Guíxols, Rafael Patxot i Ferrer; el seu parent maonès Ferran Patxot i Ferrer, escriptor ben conegut, i Eusebi Patxot i Llagustera, para del biografiat. Comença a continuació el perfil biogràfic de Rafael Patxot i Jubert, des del seu naixement a Sant Feliu de Guíxols el 1872 fins a la seva mort a Ginebra el 1964. El lector que només conegui la faceta de mecenes de Patxot agrairà les pàgines dedicades a la seva formació, a la seva condició d'astrònom i de meteoròleg i a la seva inserció en la Barcelona modernista, on es posà en contacte amb Jaume Massó-Torrents —que més endavant formaria part del consell consultiu de l'Obra del Cançonero— i traduí quatre llibres per a la «Biblioteca Popular de l'Avenç». L'essencial del llibre, tanmateix, és dedicat a una ressenya minuciosa dels mecenatges de Patxot, iniciats el 1919 i que esdevingueren d'un gruix extraordinari. Recordem només, a més de l'estudi ja esmentat sobre la Masia Catalana i de l'Obra del Cançonero Popular de Catalunya, l'ajut de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i sobretot el suport, en moments difícils, a l'Institut d'Estudis Catalans. El 1926 fou constituïda la Institució Patxot, per reordenar «les seves nombroses i un xic disperses activitats, dotant-les d'una organització més eficaç».

Les activitats d'aquesta Institució —en la qual trobem publicacions, els concursos del Llegendari català (material conservat en bona part a Montserrat juntament amb el de l'Obra del Cançoner), el concurs de l'Haia per a l'estudi de les influències del dret internacional i les institucions internacionals contemporànies sobre el dret públic interior, etc.— queden reflectides al *Dietari de la Institució Patxot*, manuscrit que Maluquer ha pogut conèixer gràcies a Núria Delétra i que convindria molt d'editar sencer, tal com aviat seran publicats, als «Materials» de l'Obra del Cançoner Popular, el *Dietari* de l'Obra i les actes del seu consell consultiu.

Tota aquesta labor, que representava una activitat considerable per a Patxot i per als seus diversos i fidels col·labo-

Rafael Patxot, el 1889.

Rafael Patxot amb Lluís Millet i Francesc Matheu.

radors, s'ensorrà de cop el juliol de 1936. Ell mateix ho resumí en una frase gràfica, no recollida per Maluquer, que escriví al mestre Francesc Pujol des de l'estranger: les seves fundacions se n'havien «anat als llombs» i havien de suspendre totes les activitats. Maluquer ens assabenta també succintament de les vicissituds d'aquests anys difícils: exili a França i a Suïssa, rela-

l'exili. Maluquer recull unes paraules de Ramon Sugranyes de Franch segons les quals Patxot, sentint-se «traït per la ingratitude del seu poble», «va jurar que no faria res més per Catalunya», però «la innata generositat del mecenes era més forta que la seva tossuderia», i Maluquer mateix és un dels testimonis de l'ajuda que la Institució Patxot donà, des de Suïssa, a exiliats i a catalans de l'interior. Finalment, Maluquer glossa el que ell anomena «el testament espiritual» del biografiat, la seva obra *Guaitant enrera*, anomenada per Patxot «el fermall que tanca la meua actuació pública: científica, cultural i sentimental».

Tractant-se d'una vida tan llarga i tan fecunda, és normal que hi quedin encara molts punts per completar i molts buits per omplir. Els historiadors haurien volgut sens dubte precisions sobre l'activitat financera de Rafael Patxot i sobre les quantitats que va manejar per als seus mecenatges, i convindria anar dedicant monografies específiques a cada un d'aquests mecenatges, mirant d'aplegar tota la documentació que n'hagi pogut quedar a part o banda. De més a més, una recerca més exhaustiva permetrà d'afegir moltes dades noves a la biografia de Patxot. Per exemple, l'estiu de 1936 fou nomenat membre del Patronat de la Comunitat Cultural Catalano-Balear, fundada per iniciativa secreta de Francesc Cambó a través de Joan Estelrich.² Molt abans, als anys vint, havia fet donació al monestir de Montserrat d'un conjunt important d'aparells meteorològics, encara avui conservats. Igualment abans de la guerra devia ajudar moltes persones concretes, com ara mossèn Higini Anglès, del qual em consta documentalment que rebé una subvenció per a l'elaboració de *La música a Catalunya fins al segle XIII* (diguem de passada que Patxot tenia una flaca per Anglès: ens consta que féu d'home bo entre ell i el mestre Pujol, amb motiu d'una baralla motivada simplement per diferències de criteri a l'hora de transcriure músiques populars, que va estar a punt de provocar la dissolució del consell consultiu de l'Obra del Cançoner), o com Baltasar Samper, que rebé per endavant una part dels honoraris per la seva col·laboració a les oficines de l'Obra del Cançoner. Entre els llibres patrocinats per Patxot, cal tenir present que el primer —i únic— volum del *Diccionari de la dansa* va sortir passat el 1939, encara que porti peu d'impremta anterior. Quant a les cròniques catalanes, cal recordar que Amadeu Pagès va publicar a França la de Pere el Cerimoniós, atès que era impossible de fer-ho a Catalunya, i Jordi Rubió va continuar treballant en la de Desclot, una part de la qual ja estava impresa quan va morir sense haver-la pogut acabar. De després de la guerra, he vist una carta a Joan Fuster en la qual Rafael Patxot li

Una imatge de l'exili: Patxot amb Pau Casals, a Gstaad.

exposava el seu desig d'afavorir joves valencians que volguessin estudiar seriosament, i si no ho recordo malament li deia que havia posat en marxa a Mallorca una iniciativa semblant.

Joaquim Maluquer acaba el seu llibre fent-se seva una proposta de Joan Ainaud feta el 1989, en una conferència amb motiu del vint-i-cinquè aniversari de la mort de Patxot: «Jo crec que seria de cara al futur el millor homenatge que podríem fer a la memòria del Sr. Patxot, d'una banda que l'Institut d'Estudis Catalans acabés la publicació de la *Catalunya Carolíngia* i la publicació de les cròniques catalanes, dos dels grans programes científics de l'Institut, però que al mateix temps també altres institucions emprenguessin l'acabament de l'obra de la Masia Catalana, per un costat, i de l'obra del Cançoner Popular, per l'altre. Aquest és un homenatge que podria ésser aleshores un homenatge institucional però també nacional que les iniciatives i l'esforç de salvament del Sr. Patxot mereixen i que el país penso que també agrairia.» Efectivament, la publicació de la *Catalunya carolíngia* és un dels grans reptes de l'Institut d'Estudis Catalans, dissortadament encallat des de fa molts anys, fins al punt que alguns dels fons que hi anaven destinats ja han trobat sortida per altres cantons. La publicació de les cròniques no crec que en aquest moment entri dins els plans de l'IEC i, en tot cas, sembla que no s'hi podria aprofitar res de la feina empresa amb el mecenatge de Patxot, llevat de la tasca esmentada de Jordi Rubió. No crec tampoc que ni el treball sobre la Masia Catalana ni el Cançoner Popular de Catalunya siguin empreses que puguin ésser

ser «acabades» ara. Han d'ésser considerades més aviat com un arxiu històric d'una gran riquesa, però ja envellit quant a mètodes i encara molt incomplet. Al meu entendre, la millor manera d'homenatjar Rafael Patxot seria mirar de posar a l'abast dels estudiosos totes les iniciatives que va promoure (falten, per exemple, materials importants de l'Obra del Cançoner, inventariats després de la guerra i ara perduts qui sap on, i no sabem on para una part considerable del Llegendari Popular; no sabem tampoc res del *Refranyer popular català*, on devien raure els materials de Marià Aguiló no arribats a Montserrat)³ i recollir —i, si és possible, centralitzar d'alguna manera a l'Arxiu Nacional de Catalunya— tots els documents referents a aquestes iniciatives i, més en general, a les seves activitats múltiples.

Gràcies, doncs, a Joaquim Maluquer i Sostres i gràcies als nets de Rafael Patxot i Jubert per haver-nos permès de recuperar la figura apassionada i apassionant d'un gran mecenes i d'un científic català massa oblidat.

1. Fons Joan Amades del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
2. Vegeu Gregori Mir, *El mallorquinisme polític*, II (Mallorca, 1990), pàgs. 319-320.
3. Per a algunes d'aquestes qüestions vegeu el meu article *L'Obra del Cançoner Popular, avui*, «Llengua i Literatura», 5 (1992-1993 [1994]), pàgs. 739-751, i els dos volums de *L'inventari de l'arxiu de l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993-1994).

ERNEST, NO M'ESPERIS PER FER LA GUERRA, PERQUÈ HA ARRIBAT TRETZEVENTS !

Als núm. 694 i 695 trobareu Zélie a "Entre el nord i el sud" i Bibi i Tobi "Al país de les cues de llum"

